

Cezúra

Új fejezet – új életszakasz.

Elkövetkezik az az időszak, amikor a volt diákok, pályaválasztásra készülő fiatal emberek lassan meglelik a maguk hivatását, társadalmi lehetőségeit, kereteit. A tervezgetés, az ábrándok helyét – természet adta módon – átveszi a megvalósítás.

Ez főként Lászlóffy Aladárról mondható el. Egyre biztosabban látszik, s az egész – eddig előtérbe állított – kis baráti társaság számára öröndetes tény, hogy Aladár költőként túl van az inaséveken. Túl azon a fázison, amikor elsősorban egy szűkebb belső kör jelenti az állandó olvasó, „tábort”. Amikor főként efféle kis csoport (és más hasonló közösség) számára ő jelenti a kedvelt, idézett lírikust. Amikor elsősorban az ő szemükben tükröződik kétségtelen irodalmi tekintélyként.

A baráti társaságban a szellemi egyetértés nem szűnik meg. Az irodalmi munkák kéziratossá válatai – sokszor az első fogalmazványok, vázlatok, tervek – olvasása (kölcsonös csereberéje), a frissen született írások, kísérletek olvasásának első benyomásai, ezek előszóbeli megvitatása nem marad el. Inkább, mivel gyakoribbak lesznek, lehetnek a személyes találkozások, az eddiginél több és közvetlenebb alkalmat kínálnak erre. Az eszmecserék formája, jellege változik meg. Nem csupán azért, mert a kezdő s pályakezdő fiatalokból hovatovább „derékhad” lesz.

Szerepet játszik ebben az alapvetően átváltozó – szűk és egyre szűkebb esztendőknél nevezhető – társadalmi-politikai időszak beköszöntése és konszolidációja. Más, újfajta világ kezdődik. Más lesz a kor, más a lehetséges élet kerete. Romániában Ceaușescu-korszakba lépünk, Magyarországon a Kádár-korszak konszolidálódik.

Az életfeltételek radikális átváltozása voltaképpen már a hatvanas évek végén elkezdődött Romániában. Hiszen a hosszú-keserves korszakot „fémjelző” Nicolae Ceaușescu 1965. március 22-én lett a párt főtitkára, majd 1967. december 6-án az államtanács elnöke, az ország ura, a hatalom egyre kizárólagosabb birtokosa. De – amint ez lenni szokott – fokozatosan bontakozik ki, mutatkozik meg a magával hozott

változások valódi jelentése. A hetvenes években már megkerülhetlenné válik az elnyomórító, nyomasztó diktatúra mindennapi jelenléte. Immár a lakosság túlnyomó többségét érinti. (S az is, hogy a kivételezettek köre milyen szűk, s hogy ennek a kivételezettségnek milyen egyértelműen büntársi szerepvállalás az ára.) A vezetés iránya, az alkalmazott eszközök embertelensége egyre nyilvánvalóbb.

A jövő feladata lesz az időszak tényeinek alapos feltárása, elemzése, feldolgozása.¹ Jelenlegi visszpillantásunkban – amely elsősorban egy levelezésre, egy irodalmi kapcsolat emlékeire támaszkodik – nem vállalkozhatunk viszonylag teljes korrajzra sem. Bármilyen rendszeresen járt valaki Budapestről Kolozsvárra, a legteljesebb rokoni, baráti együttérzéssel sem láthatott, tapasztalhatott többet, mint egy kívülálló látogató. Ahogy azt a hasonló helyzetben lévő Pomogáts Béla könyve címében is írja: „*budapesti néző*”-ként volt jelen, s személyes élményként csak arról számolhat be, amit ilyen minőségében feljegyzett.

Így az adott, a személyességet kezdettől hangsúlyozottan vállaló élményidőzésben meglegszem azzal, hogy a Ceaușescu-idők néhány kirívó jelenségére utalok csupán. Néhányra azok közül, amelyekkel a korabeli hatalom elementárisan befolyásolta, meghatározta, gúzsba kötötte az állampolgárok magánéletét, annak legmindennapibb mozzanatait is. Ilyen volt például a hírhedt „dekrét”: az abortusz szigorú tiltása, elrettentő büntetése. A mindennapi megélhetéshez elengedhetetlen cikkek, gyógyszerek, az utolsó időben már az alapvető élelmiszerek hiánya. Jegyrendszer a szűkösnél is szűkösebben megszabott fejadagokkal s ezen belül is hajnaltól napestig sorbaállítás a

¹ A korszak jellegét érzékeltető – egyre szaporodó – irodalomból csupán jelzésszerűen iktatunk ide néhány könyvcímet: Domokos Géza: *Esély. Visszaemlékezés 1989–1992*. I–III. Csíkszereda 1996–1998. Pallas-Akadémia Könyvkiadó; uő: *Igevár. Kriterion-történet tizenhat helyzetképben elmondva*. Pallas-Akadémia – Polis, Csíkszereda–Kolozsvár 2000; uő: *Apályban. Napló –1988*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda 2004; Szabó Gyula: *Képek a kutyaszorítóból. Műhelytitkok szabadon*. I–III. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2001–2002; Gazda József: *Megváltó karácsony – Erdélyi magyar túlélők emlékezései*. Budapest 1990; Oltványi Ottó – Oltványi Tamás: *A vég*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1990; Kántor Lajos: *A kapu. Ház, utca, város (ország). Családragény-vázlat naplókkal, levelekkel hitelesítve*. Balassi Kiadó – Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár 2004; Pomogáts Béla: *Budapesti néző*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997.

hozzájutásért. S természetesen a mindenkori önkényuralmak mindenkori eszköze, felfokozott tökéletesítéssel: lehallgatások, besúgások hierarchikus hálózata.

A megfélemlítés, kiszolgáltatottság eszköztára körbe zárul. Az egyszerű ember, az átlag állampolgár a kör közepén szorong, megfogva. A kultúrát, irodalmat, könyveket érintő kérdések mindezen belül nem játszanak nagy szerepet. Az államilag kiemelt, fontos kvázikulturális törekvések reprezentatív megnyilvánulásának tekinthető például a televízió rendszeres, fő műsorainak egyike: a „Megéneklünk, Románia” hatalmas énekarokkal, táncsoportokkal, versekkel stb. tarkított, országos, népi jelmezes, revüszerű produkciója. Középpontjában természetesen az ország világraszóló fejlődésének dicsérete, na meg a Vezér személyének, ellenállhatatlan varázsának dicsőítése. A Hitlertől, Sztálintól jól ismert, szemfényvesztő, fanatizálásra törekvő demagógiának hazai változata. Ugyanakkor a hiteles kultúra, az irodalom még (egyre kevésbé) fenntartható értékeinek korábban soha nem tapasztalt felértékelődése, a szó szoros értelmében „tömegek” felsorakozása az értékeket felmutató rendezvények (egy-egy könyvbemutató, szabadegyetemi előadás, a táncházmozgalom) alkalmával.

Mindez hogy hatott a levélváltásra? Talán – így utólag – az az elgondolkodtató, hogy gyökeresen nem változott. Eddig is magától értetődő volt, hogy bizonyos dolgokat nem ír(hat) le az ember. Azt is mondhatnám: gyakorlatunk volt ebben. Sőt: az ellenkezőjében nem is, nemigen lehetett gyakorlatunk. A mi korosztályunk talán már soha nem tudja azt érezni: bármit leírhat, ami eszébe jut? Levélben semmiképpen. Ha nem akar bajt keverni. Ritkábban írtunk. Akkor is a fontos, sürgős közölnivalók távirati sűrítésére hagyatkoztunk. Főként a családi levelekben óhatatlanul egyre nagyobb mértékben kaptak helyet a „listák”: a legégetőbbben hiányzó cikkek, tartós élelmiszerek s banális apróságok kényszerű felsorolásai, már-már humoros rapszodikussággal a vattától a villanykörtéig, gyufáig. Akár egy ostrom vagy háború idején. Még a mi irodalmi levelezésünk sem lehetett ment ettől. A szokásos könyv-, folyóiratkéresek mellett egyre több tért követel elsősorban a létfontosságú, hiányzó gyógyszerek felsorolása. Egyben nem változtak a levelek: középpontjukban továbbra is az irodalom, a

tervezett vagy készülő, megjelenő munkák kérdései állnak. Sőt, ha lehet, még hangsúlyosabban.

Éljük, elviseljük, szenvedjük az új éra mindennapi hátrányait, de ugyanakkor (bármily ellentmondóan hangzik): „élvezzük” is korábban nélkülözött előnyeit. Mert vitathatatlan előny (szinte hihetetlen, mindezek között), hogy most már mindkét országrészen, bár messze nem hasonló mértékben, mégis: adott az utazás lehetősége, a közlekedés a vasfüggönyön túlra is.

Mindebben fontos, közös tényező az, hogy a pályaválasztások, társadalmi életutak differenciálódása ellenére megmarad egy elemi analógia, párhuzamosság, ami összeköt. Az, hogy az írásbeli, irodalmi igényű kifejezés központi jelentőségű életünkben. (Vásárhelyi Géza jó példa: ő teljes munkaidejében orvos, de élete végéig alapvető fontosságú számára költői, esszéírói működése, amely máig nem került még kellőképpen a helyére.) A kis társaság szellemi egyetértésének egyik közös jegye az, hogy továbbra is magáénak érzi Aladár verseit, írásainak szellemiségét.

A levelezés tehát, Kolozsvár és Budapest között, immár több mint egy évtized után is, folyamatos.

Folyamatos, de változatlan-e? Nem. Irodalmi vonatkozásokon belül is feltűnően és többféleképpen megváltozik. A levélbe írt, mellékletként elküldött versek egyre ritkábbak. Néha fordul elő egy-egy gépirat vagy újságkivágás. Helyüket átveszik a most már sorra megjelenő kötetek. A levélbeli (akárcsak az élőszóbeli) „párbeszédek” kiegészítése, pontosabb formája pedig most már a nyomtatásban közölt recenzió, tanulmány lesz. A magánvélemények megfogalmazásának szerepét a szakszerűségegre törekvő kritikai írások töltik be.

A levelek funkciója, így tartalma is megváltozik. A személyes, családi, mindennapi események több helyet kapnak a ritkább, rövidebb levelekben, lapokon. Gyakorlati jellegű megbeszélések, közös érdekű találkozások, utazások szervezési kérdései is előtérbe kerülnek. Az irodalmi élmények, kérdések, viták élőszóban bonyolódhatnak. Néha-néha érkezik közvetlen hír a költő műhelyéből: mivel foglalkozik, vívódik, vagy elkészült egy-egy művel. De ez már jelzés-, utalásértékű, a körülményekre vet inkább fényt, ritkán a lelkiállapotra. A gondolatmenetek kifejtése az élőszóba s főként a művekbe költözik.

Kettőnk (időnként hármónk: KöPöLövel) írásos irodalmi kapcsolata mindemellett s mindezen belül nemcsak folyamatos, hanem inkább bővülő. Lényegében egyenes és valóban „érdemi” folytatása a hajdan, 1955/56-ban elkezdett szegedi levelezésnek. Hiszen életünk, munkánk alakulása arra vall, hogy pályáink az első levelekben még bátortalanul elképzelt, remélt irányban haladnak. Úgy vélhetjük: lassan kezdjük beváltani az egymásnak óvatosan megvallott ígéreteket. Ami az ifjúkori irodalmi vágyak lényegében változott, az az előrelépés. Felnő a költő s lassan talán kritikusa is. „Bizonyítanak” mindketten, most már a tágabb közösség előtt. S ebben a „bizonyításban” különös kísérlet, bizalom és kockázat próbája is rejlik. Hiszen még mindig pályakezdők. Milyen értéke, hitele, szava van a merész, szokatlan úton járó költőnek? S milyen hitele, szava van, lehet értékelőjének? Aladár pályája egyre teljesebben, eredetibben bontakozik ki. Saját hivatásom pedig az irodalomtörténethez, kritikához kapcsolódik. Így ő számomra odakerül a többi szívbeli költő mellé: József Attila, Arany János s a többiek közé. (Akkor is, ha egyikük sem lehet igazán, „hivatalosan” rám osztott kutatási téma.)

Így a következő időszakról kezdődően sajátágosan alakul ez az irodalmi levelezésként elkezdődő kapcsolat. Kapom sorra a köteteket. (Sokszor nem is tudom, a szellemes, szívhez szóló dedikáció-e – hol írás, hol rajz – a személyesebb érdekű számomra, avagy magának a versvilágnak az egyre tágasabb és mélyebb sodrása.) Válaszaim legfontosabb részét pedig egyre többször nem borítékba teszem, hanem egy-egy szerkesztő asztalára kerül. Leveleink fő tartalma nyomtatásba költözik át. (Túl az élőszóbeli beszélgetések elszálló szavain.)

Ennek a fordulatnak a kezdeteiről szólva a következőkben kitérek a tágabb társadalmi, irodalomtörténeti háttérre is. Arra, hogy milyen körülmények között történik a határon túli magyar irodalom lassú megismerése, bekerülése a határon belüli magyar irodalmi köztudatba. Ezen belül kapnak helyet a magánlevelezésünkből immár kiágazó, költői, írói munkákkal kapcsolatos gondolatmenetek.

Itt természetesen nem idézem fel a sorra születő műveket követő recenziókat, tanulmányokat. A pályakép alakulásának körvonalait, a művek, műfajok körének kitágítását, gazdagodását,

az eredeti megújítások folyamatát érzékeltetem adott összefüggésben: a levelekből kirajzolódó mindennapok közegében.²

² Azért sem teszek mást, mert a részletes költészeti-írói fejlődésrajzot poétikai elemzésrendszerként egy régebben készülő és közelebről szintén megjelenő Lászlóffy Aladár-monográfiában fejtem ki.